

„Isten engem is szeret”

FAULKNERREL AZ ALULJÁRÓBAN

Tizenkettő negyvenkor az ötös vágány elején kell állnom, várni a besikló vonatot, de addig még van húsz percem. Éppen elég, hogy a szemközti Skála Metróban megvegyem a napok óta halogatott Bartók-kazettát. Megígértem. A *Kékszakállút*, a *Zenét* vagy a *Concertót* választom, szívbeli ajándék — de szinte mindegy is, csak Bartókot szeretnék, nem felvételritkaságot, nem ragaszkodom egyetlen műhöz sem. Szaladtam le a lépcsőn, át az aluljárón, és sem a rikkancsokra, sem a különleges zöldséghámózót kínáló, nagy hasú férfira nem figyeltem, a déli melegben megfonnyadt virágokra, a kosár- és trikó-árusokra, a részeg koldusra, a félmeztelen, zöld hajú fiúra, csak át a jól ismert dübögésen, zsúfoltságon, futottam, hogy kihasználjam azt a kis időt — visszafelé jövet majd mindezt meglátom, meghallom; az általános morajt túlkiabáló, sikító hangokat, visszafelé ballagva, akár egy szimmetrikusan szerkesztett dráma második felében a visszatérő, jelképes hős — bukott hős persze —, észreveszem, és tudom, érzékelem, hogy a ninivei egész részletekből áll össze. Nem gondolok arra, hogy majd észreveszem, nem gondolok másra, csak átvágok és fel az áruházbá. Azt mondják, kazettát a második emeleten kapok, a második emeleten azonban videokazetták vannak, és tévékészülékek, háztartási gépek. Minden szól, rikácsol, a színek vibrálnak, lökődöm újra a mozgólépcsőhöz, ezúttal lefelé. Múсорos magnókazetták — oktat az informátor — a könyvosztályon található, a pénztár melletti bejárati sáv előtt sor állít meg, egyenként lehet bemenni, mert nincs elegendő kosár, várunk, holott ameddig a szem ellát, könyv nincsen — csak kifestők, útikalauzok, térképek, csupa hasznos kellék a mai élethez: asztrológia, tenyérjósítás, a házassági élet abc-je, tudományos csecsemőgondozás, tudományos autóápolás, házépítés, kertművelés, kutyatartás; azt látom később, már bent, amit másutt is; elsuhantamban is érzékelem, hogy ez ugyanaz, legfeljebb alaposabban kiszúrték a könyveket; elvégre ez áruházb, a vásárlók igénye itt körülhatároltabb. Lehet. Ez is egy elgondolás. Nem értek a kereskedelemhez, bár úgy hiszem, még az árutól roskadó bazárookban, Isztambul megszámlálhatatlan ékszerüzletében, az athéni Plaka bőr- és gyapjúboltjaiban is azért vannak kitéve, azért zuhognak-ömlenek a termékek, mert az eladók eladást remélnek. A jó kereskedő — így hallottam — mindent el tud adni; az okos kereskedő azonban tudja, hogy nem mindegy, mit ad el. Nálunk — talán, mert évtizedekig nem is volt igazi kereskedelem, és a feltámadás sehol, semmikor sem könnyű — nincsenek okos kereskedők. A kommersz lihegését és tülekedését nem enyhíti semmiféle báj. Az eladók nem kínálják portékájukat erőszakosan, furfangosan, kedveskedve, tapadósan — voltaképpen nem is kínálnak, csak vannak. Otromba könyörtelenséggel csak van a szemét, s a fásult tapasztalat, hogy a szemét általában kelendő, álljunk csak, tegyük oda, ismerni-érteni nem kell, csupán várni, hogy elvigyék, beledobálják a kosarakba, s fizessenek — de most pedagógikus indulataim sincsenek, ez már a felidézés műve; akkor felfedezem a kazettáspultot, mögötte a fiatal elárúsítónőt. Végigpásztázom a kitett árut, egy pillan-

tás elég, hogy felmérjem: ez nem az; s már kérdezem is, könnyedén, utólag szinte mesterkéltén természetes hangon, hogy milyen Bartók-kazettájuk van. Micsoda?, mered rám, s nem goromba, egyszerűen nem ért. Bartók, ismétlem, s ő inkább az arcvonásaimból, mint az emlékeiből merít, és mintha vakmerőn mindent egy lapra tenne, megrántja a vállát: „a komoly zene ott van kitéve”, és a sarok felé bök, ahol négy forgó tárlón sorakoznak a kapható kazetták. A fotók-rajzok is eligazítanak: három tárlón könnyűzene, a negyediken a „komoly” — valaki bizonyára megmérte. Gondos pszichológus talán, tudós meggyőződéssel, miszerint megterhelő korunkban legalább a katarzistól mentesíteni kell az embereket. Akinek pedig — ki tudja, miért; sznobizmus? beidegzettség? — szüksége van művészetre, az is csak olyasmit találjon, ami nem kavarja fel túlságosan. A civilizált ember ugyanis elhiszi, hogy ő szórakozni akar, kikapcsolódni. Igaz, folyamatosan, egész életében szenved, hogy nincs *bekapcsolódva*, lehet, nem is tudja, de a zsigereiben érzi, alaktalanul gomolyog benne valami vágy, kapkod lelki pótszerekért, a vallástól a szexuális kalandokig, giccset álmodik a szép életről, s nem kerülhet közelebb, meg sem próbálhatja az igazi felismerést — a keresztény szóhasználat szerint: a *megtérést*. A kifejezés szép, nekem a bekapcsolódást jelenti, hazatérést az embernek való körülmények közé, a létezés magasabb rendű megélését — és nem görcsös kapaszkodást, önáltatást, megállást, nem befejezettséget.

Szóval semmilyen Bartók-kazetta nem volt, s elindultam vissza, újból le a mozgólépcsőn, át az aluljárón, még öt percem maradt a vonat érkezéséig. Nevetségesnek éreztem akkor is a bosszúságomat, hogy haszontalanul elfutott az idő: nem intéztem el semmit. Rossz helyen kerestem, persze, de nem az ügyetlenségem bántott, nem a felvillanó lehetőség elsüllyedése. Talán a saját praktícizmusom? Hogy hasznosnak akartam látni az összekuporgatott húsz percet? Foghatóvá tenni, tárgyiasítani az eredményét. Egy kazetta megvásárlása is eredmény. Biztos alibi. Undorral néztem a nagy hasú férfit a különleges zöldséghámozóval. Nadrágja a köldök alatt, meztelen felsőtestén izzadságcsíkok; a szemközti gyümölcsös standon rohad a barack, lottyadt-barna a körte, a ládák fölött darazsak, legyek, a világoskék köpenyes nő tenyerével törölgeti a homlokát, levágott sárgarépa zöldjén, karfiollevelel, papírhulladékon gázolunk; beljebb a zöld hajú fiú csak áll, vigyorog a rikkancsra, az keserűen üvöltözi, „a legmodernebb szexújságot! a legmodernebb szexújságot!”, ágyékmagasan politikai ponyva és horror a terítőken, lent a földön szenzációlapok, a rikkancsgyerek nyakában fényes kereszt, egyik fülében acélkarika; „dögölj meg!”, rázza az öklét egy öregember, „dögölj meg!”, kiáltja, bicegve húz át, s nekiütközik két nőnek. Az egyik vékony, fiatal, tétova, a másik idősebb, lompos, energikusan magyaráz: „ha könyörög, fogadd vissza! Ha már ennyire könyörög” — undorodnak az öregembertől, gyűlölködve sziszegnek a tántorgóra; az aluljáró süllyedni látszik, lejjebb, még lejjebb, lefelé mindig könnyebb, gyorsabb az út.

Elintézni akartam, nem sikerült, s most mintha megnyílt volna előttem a mélyebb összefüggések tárháza, látom a közönségesség, a lihegő provincia bánatát. Filmkockákat látok: acsargó-torz arcokat, s nálam egyszerre zokognak aztán, a nagy hasú férfi és a kék köpenyes nő, a bicegő, a részeg, a zöld hajú, a többi tülekedő mind, katarzist csempésznék a hétköznapi kavargásba; *Isten engem is szeret*; a lépcsők aljában csomóban a kézből árusítók: petrezselymet, hímfzett erdélyi inget, kínai kimonót, lengyel hajszáritót, jugoszláv tornacipőt,

dísznö viccek magánkiadását, a meghurcoltak bosszúáriáit — kinyomtatva, lefényképezve, a közelmúlt és a távolabbi múlt szennyesé idelökve; most, most, „ne mulassza el! Szenzáció!” most kifakad, most, ujjak tapadása, igyekvők és alámerülők, most.

Nem a zokogás kell, inkább varázslat, néhány nyugodt vonás, s a régi kérdés: ki vagy? Megállítani a fortyogást, de hogyan? Aki kiált itt, bármit kiált, növeli a lármát, aki példaadóan csendes, észrevétlen marad a licitálások-túllicitálások évadján. Választani most is rossz és rossz között lehet.

Az a lány, kezében a hímzett erdélyi ing, kék szemében az alakatlan vágy és riadalom — mi ez? és hogyan lehet megtapadni? ez hát a szabadság álmodott birodalma? — nem is sejti talán a sokszoros kiszolgáltatottságot. Sóvárogva társulna az utánzat utánzatához. Mert a létbiztonság és a tájékozottság minimális szintjéről is látható, hogy ez a helyét, szerepét, milyenségét nem leelő, hirtelen forradalmiságától megrészegedő ország most mohón kapkod a nyugat-európai életbe átszivárogtatott és ott réges-régen levitézlett, használhatatlan amerikai eszmények után. Látható, hogy hiába a soha nem volt lehetőség, a csapda csábításának nem fog ellenállni. Megint a csatlóslét felé sodródik, becsapottan, önmagát ámitva, mintha a Sors könyvében így lenne megírva, mintha a Fátum szigorú marka nem eresztene. Holott a Marx téri aluljáró kopott túlekedése bizonyítja: éppen a Sors hiányzik innen. A Sors, ami lehet véres, szennyes, bármilyen, de mert Sors: megnevezhető, karakteres.

Ebben a vértelen forradalomban, amelyet az elmúlt másfél évben élünk, túl sok a kapkodó utánzás, és féltő, hogy elszalasztjuk, nem is látjuk a Sorsot — a mindig, mindenkiétől különbözőt. Mennyire unom a hasonlításokat, a viszonyulási létet. Felnőttéletem jó húsz esztendejében abból merített erőt, igazi népszerűséget a hatalom, hogy rámutatott a környező országok némelyikére, és mondani sem kellett, hihető volt: nálunk jobb. Most marad a mutogatás, csak más irányba, s az önelégültség helyett a biztatás: akard, hogy nálunk is olyan legyen. Én nézem, és nem akarom. Ha már akarhatok valamit, hát az egészen más. Először is nem szeretnék senkit utolérni, nem szeretnék felzárkózni — nem lehetne valami újat, eredetit, valami saját milyenségűt? Az isztambuli nyomornegyedek rémlenek föl, macskabúzsos udvarokra kített vaságyak, foltozott lavór, törött ablak, beszakadt deszkafal, sötét odúműhely, ahol idióta arcú emberek rejtélyesen ügyködnek munkavégzés címén, a mecsetbeli férfiak szűkölködéstől izzó tekintete — s mindenütt a Coca Cola-reklám. Mint az új idők jelképe. Kamaszkoromban a Coca Cola az imperializmus legsötétebb csábításának mondatott, olyan testet öltött Gonosznak, hogy aki akárcsak kíváncsiságból megkóstolja, a fertő áldozatává válik, a testi-szellemi eltévelyedés örökre magával rántja. Bennünket csakugyan így ijesztettek, így hát most ne akarjon megbabonázni senki újra holmi lötytyel. A szellemi lemerülés, a kínban vonagló látványa fölé rossz ízlésre vall odaírni, hogy „Modern világ — az italunk Pepsi”.

Már nem remélem, hogy szerezhetek annyi szociológiai tudást, hogy megértsem, miképpen történhet az ízlés- és igényváltás ilyen villámsebessen, hogyan megy végbe a rohamos sekélyesedés. Mert a lassú, nemzedékről nemzedékre cserélődő jelenségek mellett felfoghatatlanok az egyik napról a másikra bekövetkező tudatváltozások. Egy könyvesbolti eladó ismerősöm tűnődött nemrég, hogy milyen hirtelen maradtak el hosszú éveken át hűségese vásárlói: ta-

nítónő és virágkertész, pénzügyi előadó és fogorvos. Úgy látszik, mindegyiküket elütötte az autóbusz, mondta epésen. Nem, nem az autóbusz. De akkor hogyan tűnhet el tömegesen például az olvasás igénye? Az ember naivan azt hinné, hogy aki egyszer olvasó lett, annak minden körülmények között, minden történelmi változás és felajzott élet, a hírgazdagság időszakában is olyan elemi szükséglete marad a könyvolvasás, mint a fogmosás. Most lenne vége a Gutenberg-galaxisnak? Nem egészen. A nyomtatott termékek mennyisége ennek ellentmond, sőt betűár fenyeget. Csak az európai, még hozzá a klasszikus európai értelemben vett irodalom igénye, s maga az irodalom tűnik el.

Évtizedekkel korábban ugyanez — csak nem provinciális majmolással — lejátszódott a példakép Amerikában. Még az egyes életműveken belül is. A praktikizmus, az irodalmi szervizszellem nem csupán áthatotta az irodalmat, hanem sikeres egyeduralkodó lett, s olyan művek, amelyek a lélek balga fényűzéséért lennének, már nemigen vannak. Haladó szelleműek és érdekes kísérletek persze igen, kegyetlenül naturálisak és a racionális kapaszkodókat elvetőek szintén. Végül is mindent lehet és mindennek az ellenkezőjét is. De a szenvedély, a „látomás és indulat”, ami csakugyan a művészet nélkülözhetetlen alapja, elsikkad. Nem jelenik meg a Sors, nincs sehol mítosz.

Ma úgy látom, hogy a hatalmas XX. századi amerikai prózából kiemelkedik a faulkneri életmű, mert a legegységesebb és leginkább helyi jelenségeket ő ábrázolta, mert yoknapatawphai mondaköre az emberiség nagy mítoszai közé kerül — csak hogy így mindez racionális, szinte irodalomtörténetien tudományos ízű fogalmazás, s engem az érdek, hogy miért vonzódom egyre jobban a különben oly távoli ízlésű, világnézetű Faulknerhez. Miért jut eszembe az ő szörnyű Jeffersona a Marx téri aluljáróban, s miért motyogom a regényhős Joe Christmassal, ahogy benne felidéződött: *Isten engem is szeret?* Menekülése kezdetén, beteljesedett, végső kitaszítottágában, „Mintha csak nyomtatásban látta volna az egykor vastagbetűs, de most már elmosódott feliratot, hogy *Isten engem is szeret*, mintha csak egy tavalyi hirdetőtábla viharvert és elkoptatott betűit látta volna, *Isten engem is szeret*”. Ezeknek az embereknek itt körülöttem még az üzött, árvaságra és sehová sem tartozásra született Christmas sorsa is elérhetetlen. Mindannyiukkal mondani kellene talán: Isten engem is szeret.

Faulkner az első világháború idején eszmélő, „elveszett nemzedék”-hez tartozik, látszólag ugyanazokat az eseményeket éli meg, törvényszerűen társai lépéseivel hasonlókat lép — de már a kezdet kezdetén minden más nála. A háború végén ő sem találja helyét, a húszas évek közepén ő is Európába jön — de nem itt fedezi fel a neki való teret és témát. Hanem ott, ahonnan elindult, s ahová, valamiféle belső hang parancsát követve, engedelmesen visszatér: Délen, Mississippi államban, az amerikai Oxford városkában, ahol megmutatkozott neki a világ. Elsorvadt, aláhanyatlott vidék ez, és mégis oly erős, hogy képes mindent és mindenkit elsorvasztani. De képes egy modern mítosz mintájává lenni. A képzelt Yoknapatawpha County és Jefferson városka minden köve, háza, tere és fája megtalálható volt eredetiben, s gondolom, amikor 1936-ban az *Absalom, Absalom!*-ban térképet is közöl a fantáziahelyről, jobbra csak lemásolta a látottakat. Homérosz sem dobálódzott a hely és idő elemeivel, hanem hagyta, hogy a hallottak alapján szárnyaló képzelet a fogható, tapasztalt, *pontos* mozzanatokhoz kötődjön. Hogy lelke és teste legyen a műnek, mert csak így tud megjelenni.

Faulkner az 1929-es *Sartorisban* és *A hang és a tébolyban* már megteremti a mondakört: Yoknapatawphát és a visszatérő szereplőket. Jellemző, hogy amint a *saját világába* talál, szinte egy szuszra írja remekműveit, 1932-ben a számomra legmeggrázóbb *Light in August* címűt (magyarul: *Megszületik augusztusban*). S ezúttal azért idéztem az eredeti, angol címet, mert érzésem szerint „fénylőbben” utal a mitikusságra, s arra, hogy az igazán nagy történetek roppant egyszerűek, jelképi tisztaságúak. Ahogy Lena Grove terhességének utolsó hónapjában megszökik bátyja alabamai házából, s elindul gyalog, idegen szekerekre kérétozik, mert reméli-hiszi, hogy valahol megtalálja a gyereke apját, és hát úgy szokás, együtt legyenek a szülők, mire a szülés ideje eljön — ahogy mindig azt teszi, mondja, amit a legtermészetesebben kell, és tartásával, elszántságával, élni akarásával a legjobbat csalogatja elő a kemény és szürke yoknapatawphai emberekből, ahogy vándorlásának és szülésének története átszövi vagy inkább ellenpontozza, keretezi Joe Christmas tragédiáját —, ezzel a nagyon ősi és modern-provinciális anyaalakkal, mozdulatainak pontos követésével máris megteremti Faulkner a mítoszt. A mítosz ugyanis nem leegyszerűsítés — ami mitikus, sohasem lehet sablonos vagy gépies, mert kimeríthetetlenül változatos és a szerves élethez hasonlóan dús, de egyben sallangmentes is. A mitikusban megjelenhet a legősibb fájdalmak bármelyike és a bölcs derű, a tragikum és a humor — akár ironikus változatban —, de ami mitikus, az nem lehet szenttelen.

Lena tehát az Anya, az Élet folytatásának-folyamatosságának őrzője is, s ugyanakkor a jellegzetes amerikai embertípus képviselője. A küzdelem, a helytállás „mítosza” az amerikai irodalom első számú témája Melville-től Hemingway-ig és Edgar Lee Masters-től Faulknerig. (S ma — lehet igazságtalanul — úgy tűnik, amikor az amerikai irodalom „elveszíti” küzdő hőseit, ugyanakkor elvész ereje, megkülönböztetett esztétikai értéke is.) Az „öreg halászok”, ezek a konok küszködők persze férfiak, olyan emberek, akik ha magányosak maradnak is, elmondhatják, hogy önmagukat teremtették, s helytálltak, ha kitartásuknak nem is lett közvetlen, fogható *haszna*. Ezek az inas, szótlán férfiak ismerik a Sorsot, életükkel nem az üzleti életben, más szinten tartoznak elszámolni — ismerik a létezés kopár szépségét vagy inkább méltóságát; ez az új világ meghódításának és a puritanizmusnak a következménye. Akár egyetlen pillantással felmérhetjük, mennyire *másféle* hősi küzdelem ez, mint az európai kultúrában megszokott. Odüsszeusz vagy Faust „nagy kalandja”, Dante eszmélő utazása és Shakespeare hőseinek története, Hamleté vagy Learé tele van önvívódással, kétellyel. Az európai ember rajongásai és vallásos áhítata közben is kétely-erdőkben botolog. Amikor Dante kijelenti, hogy a hite oly teljes és tökéletes, hogy mentes minden kételytől, talán reménytelen vágyát fogalmazza meg. Az Isteni Színjáték arról győz meg, hogy a hit itt azért hiteles, mert a kételyt egy pillanatra sem hagyja el — az istenlátáskor sem. Hit és kétely dialektikája az európai kultúra alapja, s legfőbb jellegzetessége. A haldokló, vak Faust utolsó monológját maradéktalan meggyőződéssel-azonosulással írja Goethe, de ugyanitt, ugyanekkor azonosul a mephistói szellemmel is: nem a szép jövő épül — Faust sírját ássák.

Az amerikai küzdők nem ismerik ezt az ambivalenciát. A küzdelem többnyire nem is intellektuális, megmarad a létezés körében, ezért hiányozhat a gúny, az ironia-önironia — szóval a töprengő kétely. Edgar Lee Masters, aki versciklusában Faulknerhez hasonlóan, nála jóval előbb, valódi-képzelt déli

közeget teremtett — ő Spoon Rivernek nevezte —, a már halott Jefferson Howarddal mondatja:

*Derekas élet! Úgy haltam meg, állva,
velem szemben a csönd, s a bizonyosság:
senki se tudja majd, hogy küzdelem volt.*

Lena Grove ezeknek a férfiaknak a rokona — ezért is olyan nagyon amerikai. Együgyűsége is nagyszabású.

De a regény igazi főhőse Joe Christmas, akinek meg kell élnie a krisztusi szenvedést, a föltámadás, a példaadás, az intellektuális fölismerés és önmegváltás enyhülete nélkül. Christmas nem csupán törvénytelen gyerekként születik; nagyapja megöli félvér, csábító apját és az ő szenvedélyes gyűlölete okozza, hogy gyereklány anyja meghal a szülésben. A nagyapa teszi karácsony este a csecsemőt egy gyerekotthon küszöbére, s marad a nyomában, akárcsak egy kopó. Christmas maga sem tudja, ki és mikor ültette el benne a nyugtalanságot, származása titok, s mégis egyre hajtja „valami”; szenvedve szabadulna széthasadozott énje darabjaitól, „nem volt hajlandó sem fekete lenni, sem fehér, nem akart hozzájárulni ahhoz, hogy teste megmenthesse önmagát”. (Déri György fordítása.) A fehér és a fekete környezetben is idegen; képtelen belesimulni bármely kínálkozó, kész szerephe. Elborzasztja Joanna Burden jó szándékú ötlete, hogy járjon néger iskolába, s tanuljon jogot egy néger ügyvéd irodájában. A kimért pálya, még ha felemelkedéssel, konszolidációval kecsegtet is, nem kell. Sőt! Végül is azért öli meg az asszonyt, mert ő adhatna megbékélést. Nem kell. Így aztán Christmas „ellentmondó nyugalommal hitte, hogy akarat nélküli báb csupán a sors kezében, amelyben tudomása szerint nem is hitt”.

Az „ellentmondó nyugalom”-hoz hasonló kifejezés bőségesen akad a regényben, Joe menekülése közben például egy kivilágított konyhát lát, „amely mintha hívogatóan, fenyegetően figyelte volna” — ilyen számára az egész világ: elemi ösztöneivel megtapadna, de elemi ösztönök kergetik tovább s figyelmeztetik, légy bizalmatlan, üss vissza, ne add magad. A gyilkosság utáni üldözésben sűrűsödik minden ambivalencia, Christmas fut, de mintha az önfeladásra is játszana, a seriff meg magabiztos lassúsággal követi, komótosan (ahogyan a Vörös falevelek című novella halálra szánt néger hőst kergetik), a végkifejlet uraként. Egyszer mégis sikerül megtévesztenie Joe-nak üldözőit. Cipőt cserél egy gyapotfészerben, pontosabban felvesz egy „fekete, négerszagú lábbelit, amelyet mintha tompa fejszével vasércből faragtak volna. Ahogy a durva, nyers, esetlen, idélen formájú cipőkre pillantott, fogai között egy »jaj«-t morzszolt szét. Úgy érezte, szinte látja önmagát, amint fehér emberek végül is beszorítják a fekete örvénybe, amely harminc éve vár rá és elnyelni törekszik őt, s amelybe most úgy lép be végül, hogy lábán viseli a felfelé kavargó örvény végleges, kiirthatatlan jegyét”. S amikor ő is idegen szekérre ül — mennyire másként, mint Lena —, meglátja a gyerekkor óta ismerős utat („mindössze húsz mérföldnyire kerültem Jeffersontól”), mert Christmas sorsa az, hogy nem tud kitörni. Ezért is mitikus hős: gyötrelmes-hosszú kalandozását egy körbe-körbe futó úton követhetjük, szinte a lélek belső vidékén. S Joe ezúttal „ismét rálép az útra, amely harminc éve szalad előtte. Az út valaha kövezett volt; gyorsan kellett járni rajta. Kört írt le, s ő még mindig ezen a

körön belül mozog. Bár az elmúlt hét nap alatt nem kövezett úton járt, távolabbra jutott, mint a harminc év alatt valaha. Még mindig a körön belül van mégis. »Pedig távolabbra jutottam a mostani egy hét alatt, mint harminc év alatt összesen — gondolja magában. — Mégsem kerültem ki soha ebből a körből. Egyszer sem törtem ki elkövetett és meg nem történtté nem tehető tetteim gyűrűjéből« — gondolja nyugodtan, a bakon ülve, szeme előtt a sárvédőnek támasztott cipők, a fekete, négerszagú cipők: lábán hordja a jelet; a halálhoz hasonlóan, lábától felfelé haladó, lábszárára felkúszó áradat végleges és kiirthatatlan jegyét”.

Faulkner Jeffersonjában mintha csupa átokkal sújtott ember élne, de csak a lelkésznek is megbukott Hightower iratja a névtáblájára, hogy „D. D.”, amit a helybeliek készséggel magyaráznak a jövevénynek: Done Damned. Átokkal sújtott. Joanna Burden, a fehér nő, akinek nagyapja és bátyja a négerszabadságot védelmezve halt meg, s aki apjától súlyos örökséget kap, a tanítást, hogy a családtagokat „nem egy bizonyos fehér ember ölte meg, hanem az átok, amellyel Isten egy egész fajt sújtott”. Vagyis Joanna úgy tudja, Isten a fehér fajt sújtotta átokkal — mások, főként négerék a maguk elátkozottságát érzik, de ami tény: a fojtogató, mindent elpusztító, deformáló gyűlölet. Az átok sújtotta Yoknapatawpha Countyban (a csinált szó állítólag a „yocona” indián szó alapján készült, ami megosztott földet jelent) így majd mindenki bűnös és áldozat egyszerre — Faulknernek mindenesetre alkalma nyílik arra, hogy a torz Hightowerrel érzékeltesse: „Az egész levegő, a mennyek, telve minden élők kétségbeesett és meghallgatatlan zokogásával, akik valaha éltek, továbbra is jajveszékél, mint az eltévedt gyermekek az ijesztő és hideg csillagok között.”

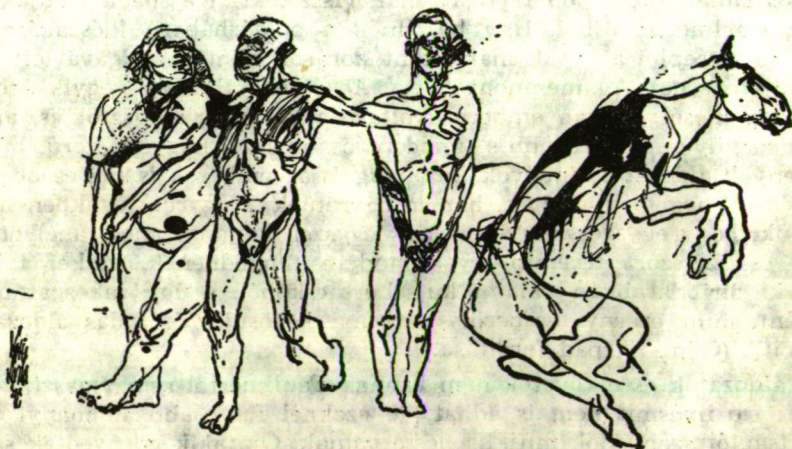
Az átokkal sújtottak — a nélkülözhetetlen önvigasztalás perceiben azt motyogják, Isten engem is szeret — mintha a nagy korszak utáni létezést is szenvednék. A történetek a polgárháborúba nyúlnak vissza, a polgárháború pedig a Dél vereségét jelenti, az elintézetlen, megoldatlan indulatok fortyogását. Mert az indulatokat, a lélek működését nem lehet sem fegyverekkel, sem intézkedésekkel „jó mederbe” terelni. A „végzetes és nélkülözhetetlen anyaföld” még holtukban sem nyugtatja ezeket az embereket, pedig az élők, a XX. századiak mind oda tapogatnának vissza, ki-ki a maga módján onnan indulna, értelmezne újból. Úgy beszélnek a polgárháború időszakáról, mint Euripidész szereplői az apák már letűnt koráról, mint a szolgává lett Elektra a brutális-fenséges Agamemnonról. Az *Absalom, Absalom!* egyik szereplője például így mesél: „olyan emberek voltak, mint mi, s áldozatok is, akárcsak mi, de másmilyen, egyszerűbb s (mindent összevetve) nagyobb szerű, hősiesebb körülmények áldozatai, amelyek közt maguk az emberek is hősiesebbek, nem törpülnek el, nem bonyolultak, hanem egyrétűek, s egyrétűségükben megadott nekik, hogy egyszer szeressenek és egyszer haljanak meg, ahelyett, hogy zavaros és szétszórt teremtmények módján tengődnének, akiket találomra húztak ki diribdarabban valami kucséberzacskóból, s úgy rakosgattak össze apránként, mint ezernyi emberlés, ezernyi közönség és válás áldozatait és elkövetőit”. (Göncz Árpád fordítása.)

Az áldozatok és elkövetők nem kápnak Faulknerrel sem vigaszt, sem feloldozást, író ilyesmit nem is adhat, de ezeknél fontosabb adományt igen: a szétszórtságtól szenvedők mitikus hőssé válnak. Ők, akik görnyedtek saját ki-sebbértékűségük tudatától, a yoknapatawpha-i világban — mert minden tor-

zulat ellenére vagy mellett ez legalább a sajátjuk — magukra találnak. Az átokkal sújtottság is megkülönböztet, akárcsak a kiválasztottság hite.

Jó volna, ha akadna író, aki a Marx téri aluljáró áldozatainak és elkövetőinek is saját világot teremtene. Ez talán segít valamit? Nevetséges. Ha lenne értelmiség, amelyik nem a maga identitászavarának foglya, ha nem a majmolást, a másutt már régen élhettelen eszmények csodálatát, ha nem az ácsingózást példázná. S akkor? Még nagyobbra nőne a távolság az emberi életek minőségei között. A naiv vágy és a lehűtő ismeret persze nem szívesen válik meg egymástól. Ha az egyik elvész, mi marad? Demagógia, fanatizmus vagy a póre praktikizmus, amit semmiféle spray-vel nem lehet illatosítani.

De még mindig nem tudom, miért éppen Faulknert idézem az aluljáróban. A nekem oly sokszor konzervatívnak, sőt reakciónak tűnő Faulknert, aki kérkedett a műveletlenségével, s aki a Nobel-díj elnyerése után jobbára szép buborékokat fújt az emberiség üdvéről. Talán mert neki volt a legtöbb bátorsága, hogy ragaszkodjon a saját terephez, a saját mítoszhoz? Úgy kapaszkodott a déli Oxford városka kacatjaiba, a korhadó ajtófélfába, hogy az ár őt mégsem sodorta el. Bezárkózott az elmaradottságba, s ezzel ki is zárta magát a világból. Ahogy mondani szokták, nem haladt a korrallal, különös ember lett: a felgyorsult tempóban zavaróan lassú, vagy inkább időszerűtlen. Olyasmire talált, amit némi pátozzsal *a kor lelkének* neveznék. A lényegét fogta, amikor új mitológiát teremtett, s ezzel mégiscsak a jövőbe szaladt. Ugyanakkor nem érezte helyét az átlagos, a mindenki számára ismert jelenben. Kizökkent, mint a kultúrtörténet sok igazán nagy alakja, mint Cervantes vagy mint a mi Balassink. Szóval látta a régi borzalmaikat, de iszonyodott az újtól is — nem tehetett mást: a saját térhez saját időt is álmódott, amely persze kísértetiesen hasonlít a valóságos történelmi időre. S a legnagyobb gondolati tette a konstruktivitása; hogy a kucséberzacskóból dirib-darabban kihuzigált elemekből egy Egészet alkotott, bizonyítva az egyébként meghaladhatatlan törvény érvényességét, hogy a művész nem tükrözi a világot, hanem mindenkor világot épít.



KÉRI LÁSZLÓ: ÖRÖKSÉG